

Migratie 'Out of Africa': krachten en tegenkrachten

H. P. VAN DALEN EN I. ESVELDT*

Economische prikkels en sociale netwerken zijn de drijvende krachten achter emigratie vanuit ontwikkelingslanden. In dit artikel worden een aantal Afrikaanse landen onder de loep genomen omdat dit continent gezien wordt als het continent bij uitstek dat nu en in de toekomst gekarakteriseerd wordt door een sterke en toenemende emigratiedruk. Grote verschillen in levensstandaarden en bevolkingsstructuren tussen Afrika en het westen maken dat emigratie 'out of Africa' een reëel en langdurig fenomeen zal zijn.

1 Inleiding

Veertig procent van alle landen in de wereld – zowel ontwikkelde als ontwikkelingslanden – voeren een beleid gericht op het verlagen van immigratiestromen. De redenen waarom een restrictief beleid ten aanzien van immigranten wordt gevoerd zijn begrijpelijk: de welvaartswinsten van immigratie zijn beperkt, de integratie wordt moeilijker bij een hoge instroom en vooral voor ontwikkelde landen met een omvangrijke verzorgingsstaat is de spanning tussen vrije migratie en het handhaven van solidariteit een breekpunt. De aandacht die regeringen besteden aan immigratie is voor een groot deel naar binnen gericht - het gaat slechts om de consequenties voor de binnenlandse economie - en daarmee eenzijdig. Een evenwichtige benadering van immigratie zal zowel de binnenlandse als de buitenlandse context in beschouwing moeten nemen. Bovendien zou migratiebeleid aan realisme winnen wanneer de persoonlijke omstandigheden van migranten in het verhaal betrokken worden omdat migratie meer is dan een kwestie van factorprijsarbitrage (vgl. de kritiek van Hillman en Weiss, 1999). Om een voorbeeld te noemen, vooruitberekeningen over migratie zijn over het algemeen niet meer dan het doortrekken van een trend en daarmee komen - sterk gechargeerd - immigranten als het ware 'uit de lucht' vallen. Wie echter een geloofwaardige voorspelling over migratie wil doen zal daarom de aandacht moeten vestigen op de oorzaken van internationale migratie. De immigratiedruk op ontwikkelde landen zal toenemen en een strikter immigratiebeleid zal dan misschien effect hebben op het reguleren van legale migratiestromen, de druk zal toch zijn uitweg zoeken en illegale migratie

* De auteurs zijn verbonden aan het NIDI, Den Haag, en de eerste auteur is tevens verbonden aan het OCFEb van de Erasmus Universiteit Rotterdam en het Tinbergen Instituut. Contactadres per email: dalen@nidi.nl. Zij danken Jeannette Schoorl en twee referenten voor hun commentaar op het artikel in een eerder stadium.

wordt dan het grotere probleem. Met veel gevoel voor understatement concluderen Hatton en Williamson (2002) dan ook: "if OECD countries think they have an immigration problem now, they are going to find the future even more challenging."

Momenteel kunnen wereldwijd 175 miljoen mensen als 'migrant' bestempeld worden.¹ Een verdubbeling ten opzichte van 1975. De stroom verloopt over het algemeen van ontwikkelingslanden naar ontwikkelde landen. Per jaar ontvangt het rijkere deel van de wereld per saldo 2,3 miljoen migranten en daarmee wordt de armere kant van de wereld 2,3 miljoen inwoners kleiner. Europa (56 miljoen) en Noord-Amerika (41 miljoen) vormen de populairste bestemmingen van migranten. Afrika en Centraal Amerika (vooral Mexico) vormen regio's die relatief gezien de sterkste uittocht kennen. De verwachting van instanties als United Nations voor de komende decennia is dat het Afrikaanse continent een voorname bron van emigranten zal gaan vormen voor continenten als Noord-Amerika en Europa.

Hoewel iedereen dat laatste onmiddellijk zal geloven is het de vraag of die verwachting gerechtvaardigd is. In het recente verleden vreesden burgers in West-Europa dat de val van de muur een periode zou inluiden van grootscheepse migratie richting West-Europa. Die verwachting is echter nooit uitgekomen. Het onderzoek naar internationale migratie wordt vaak gehinderd door gebrek aan informatie waardoor het blijft gissen wat er nu werkelijk steekt achter de beslissing om te emigreren. Het gebrek aan informatie geldt in het bijzonder voor Afrikaanse landen waar weinig bekend is over de persoonlijke omstandigheden van emigratie. De macro-economische data werpen een beperkt licht op de zaak en micro-economische data zouden derhalve een aanvullende rol kunnen spelen. Dit artikel poogt aan de hand van bestaande literatuur en eigen onderzoek de lacune over kennis over emigratie 'out of Africa' te vullen door op drie specifieke vragen in te gaan: (1) Zijn er krachten die de voorspelde migratiedruk verzwakken of misschien zelfs versterken? (2) Voor welke landen van bestemming hebben migranten voorkeur? En (3) is de emigratiestroom uit Afrika een goede zaak voor zowel de landen van bestemming als herkomst?

2 Migratiedruk: reëel of niet?

Het beantwoorden van de migratiedruk vraag kan geschieden door gebruik te maken van twee bronnen: het verleden en het heden.

Lessen uit het verleden

De ervaringen uit het verleden worden intensief gebruikt door Hatton en Williamson (2003). Op basis van migratiegedrag (op macro-niveau) uit het verre

1 Volgens de definitie van de UN (2002a) zijn migranten mensen die leven in een land dat niet hun geboorteland is. Zie verder: www.unpopulation.org

verleden maakten zij emigratieprojecties voor Afrika. Er zijn in hun ogen drie drijvende krachten die migratiedruk reëel en langdurig maken. Allereerst is het verschil in levensstandaard tussen Afrika en de westerse wereld enorm en het lijkt niet realistisch om te verwachten dat dit verschil aanzienlijk zal slinken in de komende twintig, dertig jaar. Ten tweede, hoewel het gat in levensstandaarden niet overbrugd zal worden zal er wel enige verbetering van inkomen optreden, waarmee potentiële migranten hun reis kunnen financieren. En de derde kracht betreft een demografische: Afrika kende als geen ander continent historisch ongeëvenaard hoge geboortecijfers die zich vroeg of laat zullen vertalen in een stijgend percentage jong volwassenen. En als er een element redelijk robuust uit de migratieliteratuur naar voren komt dan is het wel dat de groep 20-30 jarigen bovengemiddeld vaak emigratieplannen heeft. Hatton en Williamson (2003) zien de migratie alleen al uit Sub-Sahara Afrika groeien van 410.000 emigranten in 1995 tot 1,9 miljoen (per jaar) in 2025, een voorspelling die overigens flink kan variëren van 1,3 tot 2,5 miljoen emigranten in het jaar 2025. De belangrijkste drijvende kracht in hun vooruitberekeningen is de demografische transitie² die zich de komende decennia in Afrika zal voltrekken, waardoor het migratiepotentieel enorm sterk zal groeien. Het enige wat een drukkend effect op de emigratiestromen kan hebben is de AIDS-epidemie. De kernvraag is natuurlijk of men zo sterk op het verleden kan voortbouwen als Hatton en Williamson doen.

Lessen uit het heden

Een tweede en alternatieve benadering is om de intenties van het heden als indicatie te gebruiken voor toekomstig migratiegedrag. Voor een aantal Afrikaanse landen (Marokko, Egypte, Ghana en Senegal) heeft het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) in 1997/1998 informatie verzameld onder migranten en potentiële migranten waarbij onder andere respondenten is gevraagd naar hun intenties om naar het buitenland te verhuizen. Uit die intenties blijkt dat 12 (in Egypte) tot 41 procent (in Ghana) van de respondenten aangeeft dat zij naar het buitenland willen (zie verder Schoorl e.a., 2000). Daarbij zij aangetekend dat het hier om een groep respondenten gaat die geen internationale migratie-ervaring heeft. Binnen die groep zijn het over het algemeen de mannen die de wens koesteren om naar het buitenland te gaan (een kleine 50 procent van de mannen in Senegal en Ghana) terwijl de vrouwen in grote meerderheid aangeven dat zij *niet* van plan zijn naar het buitenland te verhuizen. De enige uitzondering op deze regel

- 2 'Demografische transitie' is de overgang die een maatschappij doormaakt van een traditionele naar een moderne staat waarbij de begintoestand gemarkeerd wordt door hoge geboorte- en sterftecijfers die elkaar in evenwicht houden en waar de eindtoestand er een is waar de geboorte- en sterftecijfers laag zijn en eveneens in evenwicht (zie verder Coale, 1987 en Van de Kaa, 1987).

vormt Ghana, waar de emigratie-intentie van vrouwen redelijk hoog is te noemen: 38 procent.

Emigratieprikkel

De volgende vraag is natuurlijk of er krachten achter deze intenties schuil gaan die van belang zijn om de migratiedruk te temperen. Op dit punt lijken de overeenkomsten sterker dan de verschillen: 80 tot ruim 90 procent van de potentiële migranten en remigranten geeft aan dat zij dit uit economische motieven doen. Een ontoereikend inkomen of gewoonweg de mogelijkheid om een hogere levensstandaard te bereiken vormen voor de meeste respondenten de belangrijkste reden om te emigreren. Tabel 1 presenteert een schatting van de gerangschikte kans op emigratie voor inwoners van vier Afrikaanse landen (geschat met de methode van ordered probit). De rangschikking slaat op de *intentie van emigratie*. De volgende rangschikking in emigratiebereidheid is gebruikt: (1) geen intentie om te emigreren; (2) wel intentie, doch onzeker over het tijdstip; (3) wel intentie om over een jaar of nog later te emigreren; en (4) wel intentie om binnen een jaar te emigreren. Een positieve coëfficiënt in de tabel duidt er op dat de bewuste variabele een positieve invloed heeft op de bereidheid om te emigreren, d.w.z. de emigratie-intentie wordt steeds concreter gegeven onze rangschikking van antwoordcategorieën.

Uit deze schattingen blijkt onder andere dat bereidheid om te emigreren vooral onder jonge mannen hoog is. We zien voorts dat het hebben van een netwerk van enig belang is in het bepalen of men wel of niet wil migreren. Het bezit van broers en zussen in het buitenland is de meest voorkomende band en daar blijkt een klein effect van uit te gaan. Het bezit van een netwerk met een of meer internationale migranten (ongeacht het bestemmingsland) in het huishouden blijkt aanzienlijk belangrijker om de emigratiebereidheid te vergroten. Voor een afzonderlijke schatting (niet getoond hier) voor respondenten die hun intentie hebben uitgesproken om te emigreren én een voorkeur voor een land van bestemming hebben uitgesproken vergroot het hebben van familie (daarbij niet de partner meegerekend) in het land van bestemming de emigratie-intentie aanzienlijk, waarbij echter het netwerk van internationale migranten binnen het eigen huishouden minder van belang is.³

Naast deze sociale factoren is het echter opvallend hoe groot de invloed van economische factoren op de emigratiebereidheid is. Opleiding vormt een extra prikkel om te emigreren, waarbij aangetekend zij dat de aantallen hoogopgeleiden waarom het gaat in landen als Senegal en Marokko uiterst klein zijn (waarover later meer). Verder blijken de verwachte financiële baten, het gebrek aan inkomen om rond te komen en de verwachting over het gemak waarmee werk gevonden kan

3 Zie Van Dalen, Groenewold, en Schoorl (2003) en Van der Erf en Heering (2002).

TABEL 1 Ordered probit schattingen van gerangschikte emigratie-intenties

	Migratie-intentie	
	Coëfficiënt	Standaardfout
Geslacht (Man = 0)	-0.23**	(0.08)
Leeftijd (in jaren)	-0.04**	(0.00)
Broers of zussen in het buitenland (geen = 0)		
Een of meer broers of zussen in het buitenland	0.11**	(0.04)
Internationale migranten in huishouden (geen = 0)		
Een of meer migranten in huishouden	0.21**	(0.05)
Opleiding (geen opleiding = 0)		
Primair onderwijs	0.32**	(0.05)
Secundair onderwijs	0.34**	(0.06)
Hoger onderwijs	0.47**	(0.09)
Inkomenspositie (voldoende = 0)		
Meer dan voldoende om van rond te komen	0.02	(0.11)
Nauwelijks voldoende	0.11**	(0.04)
Onvoldoende om van rond te komen	0.19**	(0.05)
Arbeidsmarktstatus (Werkgever = 0)		
Werknemer in loondienst	0.17**	(0.05)
Tijdelijk werk of onbetaald familiewerk	0.23**	(0.05)
Werkloos	0.36**	(0.07)
Student	0.19*	(0.08)
Huisvrouw of inactief	-0.07	(0.05)
Behuizing (eigen woning = 0)		
Gehuurd woning	0.17**	(0.04)
Gratis inwoning	0.11	(0.07)
Verwachte financiële baten van migratie (geen = 0)		
Ja, verwachte baten	0.88**	(0.06)
Weet niet	0.47	(0.19)
Zoekkosten baan (land van herkomst makkelijker = 0)		
Land van bestemming als herkomst is even makkelijk	0.03	(0.06)
In Europa is het makkelijker	0.37**	(0.05)
Land (Ghana = 0)		
Marokko	-0.42	(0.21)
Senegal	-0.02	(0.15)
Egypte	0.40**	(0.16)
Interactieterm land*geslacht		
Marokko*vrouw	-0.09	(0.18)
Senegal*vrouw	-0.32**	(0.09)
Egypte*vrouw	-0.88**	(0.10)
Remigranten (non-migrant = 0)		
Remigrant	0.49**	(0.06)
Interactieterm remigrant*opleiding		
Primair onderwijs*remigrant	-0.33**	(0.10)
Secundair onderwijs*remigrant	-0.43**	(0.10)
Hoger onderwijs*remigrant	-0.64**	(0.14)
Grenswaardepunt 1	-0.02	(0.18)
Grenswaardepunt 2	1.19	(0.18)
Grenswaardepunt 3	1.60	(0.18)
N =	8411	
Log-likelihood	-5202.6	
Pseudo R ²	0.243	

Noot: significantiewaarden worden aangeduid met de symbolen * P < 0.05, ** P < 0.01. De ordered probit schattingen zijn inclusief Huber-White correctie. Voor een uitgebreidere analyse naar emigratie-intenties wordt verwezen naar Van

worden in Europa een rol te spelen in het verhogen van de emigratie-intenties.

Een aparte groep van inwoners betreft de teruggekeerde migranten, oftewel remigranten. Men zou ten aanzien van deze groep verwachtingen kunnen koesteren dat dit ofwel teleurgestelde migranten zijn die terugkeren naar hun moederland of migranten die hun (financiële) doel bereikt hebben, een vermogen opgebouwd hebben, en nu naar familie en vrienden terugkeren. In beide gevallen zou men verwachten dat remigranten geen zin meer hebben om nog eens te verhuizen naar het buitenland. De remigranten, zowel mannen als vrouwen, blijken echter juist nog vaker dan onervaren landgenoten de intentie te hebben om te emigreren: de migratie-intenties variëren van 28 procent voor Marokkaanse mannen tot 56 procent voor Ghanese mannen. Wat echter opvalt in de schattingen van tabel 1 is dat het opleidingsniveau van de groep remigranten geen belangrijke rol meer speelt in het formuleren van emigratie-intenties.

Land van keuze

Het land van bestemming is nog een andere keuze, die vaak onderbelicht blijft. Dikwijls blijken oude en nieuwe banden met een westers land van belang. De oude banden komen veelal neer op het delen van een taal of bekend zijn met de cultuur van het land van bestemming⁴, terwijl de nieuwe banden neerkomen op het hebben van familie of vrienden in het land van bestemming, waardoor men verwacht enige hulp te krijgen bij het aanpassen of het vinden van een weg in het nieuwe land. Indien gevraagd wordt naar het land van bestemming dat de eerste voorkeur geniet, dan blijkt juist de heterogeniteit in voorkeuren tussen de vier landen het meest opvallende kenmerk. In tabel 2 is de top-3 van het geprefereerde

TABEL 2 Top-3 van geprefereerde landen van bestemming

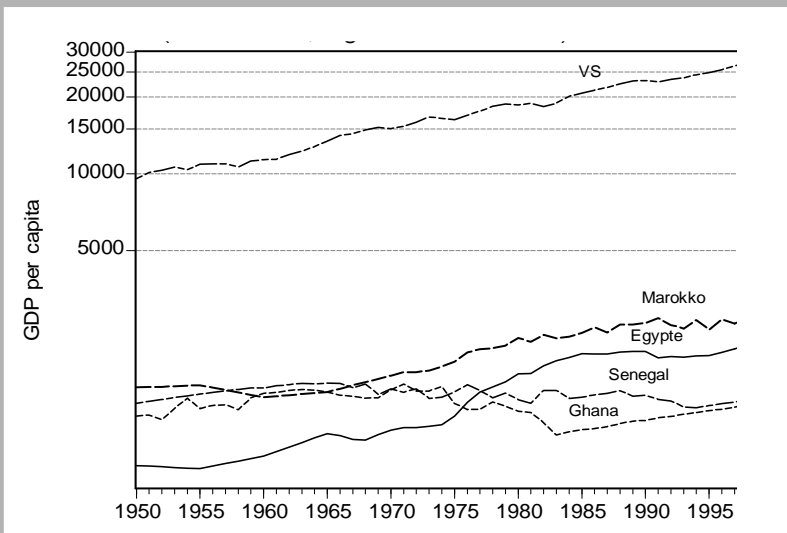
Populariteit van land van bestemming	Potentiële migranten uit landen van herkomst:			
	Marokko	Senegal	Egypte	Ghana
No. 1	Spanje	VS	Saudi Arabië	VS
No. 2	Italië	Italië	Koeweit	Duitsland
No. 3	Frankrijk	Frankrijk	Ver. Arabische Emiraten	VK
Cumulatief percentage no. 1-3	67	69	71	65
Cumulatief percentage EU-landen	98	48	13	44

Bron: NIDI-survey.

4 Dit treedt vaak op als gevolg van een band met het koloniale verleden.

land van bestemming opgesomd. Wat opvalt is dat de wens vooral is om 'out of Africa' te geraken, hetgeen wellicht te begrijpen is als men daadwerkelijk een verhoging van de levensstandaard wil bereiken. Marokkanen kiezen voornamelijk Europese landen als hun bestemmingsdoel waarbij de nummers 1 tot en met 3 elkaar niet veel ontlopen naar voorkeur. In Senegal en Ghana kiest men in eerste instantie voor de VS en in tweede instantie Europese landen. Egypte is een geval apart waar migranten hun heil (en inkomen) vooral zoeken in de rijke landen van het Midden-Oosten; de Europese Unie heeft een zeer geringe aantrekkingskracht voor Egyptenaren.

FIGUUR 1 BBP per capita VS versus Afrikaanse landen, 1950-1998
(1990 dollars, logarithmische schaal)

Bron: Maddison (2001)

Wat betekenen deze intenties voor de migratiedruk? In zekere zin bevestigen de microdata voor een deel de krachten die Hatton en Williamson (2003) opsomden: economische en bevolkingsstructureffecten. Zoals men uit figuur 1 kan aflezen is het inkomensgat tussen een land als de VS (dat volgens de survey-gegevens de voorkeur heeft van vele migranten) en de vier bestudeerde Afrikaanse landen groot, zo niet onoverbrugbaar op afzienbare termijn. In 1998 schommelde het gemiddelde inkomen per hoofd in de genoemde landen tussen 1244 dollar per jaar in Ghana en

2730 dollar in Marokko. Ter vergelijking, in datzelfde jaar bedroeg het inkomen per hoofd in de VS 27.330 dollar. Ghana en Senegal zijn de laatste paar decennia er fors op achteruitgegaan ten opzicht van de VS (zie figuur 1). De afgelopen vijftig jaar is de afstand tussen de VS en deze landen niet verkleind maar juist vergroot en die ontwikkeling lijkt zich vooral de laatste vijftentwintig jaar te hebben versterkt. Alleen Egypte heeft een lichte inhaalslag gemaakt. Naast de zoektocht naar landen met een hogere levens-standaard speelt ook het feit dat Afrika de jongste leeftijdstructuur in de wereld bezit. Aangezien het vooral jonge mensen zijn die de migratiestap wagen ligt het voor de hand dat de Afrikaanse 'baby boom' zich op termijn vertaalt in een groeiend aantal emigranten. Natuurlijk speelt mee dat dit soort voorspellingen gebaseerd zijn op intentiedata en het is een hard gegeven dat intenties zelden volledig worden gerealiseerd omdat informatie en omstandigheden kunnen veranderen. Niettemin bieden emigratie intenties, zoals uit ervaringen in ontwikkelingslanden maar ook in Oost-Europa is gebleken, een grove indicatie welke omvang migratiestromen kunnen aannemen.⁵

3 Is emigratie 'out of Africa' erg?

De cruciale vraag rond deze groeiende emigratiestromen uit Afrika is natuurlijk: is dit erg? In eerste instantie richt de focus zich op het belang van het land van herkomst maar tegelijkertijd geldt deze vraag ook voor het land van bestemming. Als de geschiedenis een leidraad is dan hangt veel af van de vraag of Afrika een inhaalslag kan maken op het terrein van economische groei. Hatton en Williamson (2003) laten op basis van macro-economische gegevens zien dat er opmerkelijke parallellen vallen te trekken met de geschiedenis van de massamigratiestroom van Europa naar de VS in de negentiende eeuw, een stroom waar de VS niet slechter van werden. Dezelfde drijvende krachten als destijds lijken vandaag de dag ook werkzaam in Afrika: enorme inkomensverschillen en demografische 'booms' in de lage lonenlanden. In het Europa van de negentiende eeuw volgde op de massamigratie echter een inhaalslag in economische groei en na verloop van tijd zwakte de demografische groei ook af, waardoor het fundament onder de uittocht van Europeanen aanzienlijk verzwakte. In het hedendaagse en toekomstige Afrika worden de migratiekrachten juist groter door het ontbreken van een dergelijk perspectief. De economische en demografische groei in Afrika vertonen niet de gunstige tekenen die de groeicijfers in het Europa van ruim een eeuw geleden wel vertoonden.

Voor Afrika kan het wegtrekken van emigranten zowel een vloek als een zegen zijn. Een zegen omdat het de bevolkingsgroei doet afnemen en de overdrachten vanuit het buitenland een welkome inkomensbron zijn. Het kan ook een vloek zijn wanneer de 'brains' van een land vertrekken, terwijl die hoogopgeleide mensen juist

5 Zie bijv. M.C. Burda e.a. (1998).

nodig zijn om het land op te bouwen.⁶

Kortom, een element dat in de vooruitberekeningen naar voren moet komen is de kwaliteit van de migranten. Zijn het de hoogopgeleiden of juist de laagopgeleiden die naar het westen komen? Deze vraag is zowel relevant voor landen van herkomst als bestemming. Voor de (westerse) bestemmingslanden omdat die nu eenmaal niet staan te springen om enorme aantallen ongeschoolde migranten. Voor de landen van herkomst omdat het maken van een inhaalslag in economische groei voor een belangrijk deel afhankelijk is van voldoende hoogopgeleide mensen. Als de top van een land, zoals in Ghana, voortdurend weg trekt naar het westen dan is het ook niet vreemd dat de economische inhaalslag tot op heden achterwege is gebleven.

Om enige duidelijkheid te krijgen over de 'kwaliteit' van potentiële emigranten biedt tabel 3 enige rudimentaire gegevens over dit onderwerp. Wat direct opvalt is

TABEL 3 Opleidingsniveaus potentiële migranten versus niet-migranten (%), 1997/1998

	N =	Opleidingsniveau			
		Geen scholing	Lagere school	Voortgezet onderwijs	Hoger onderwijs
Ghanezen					
Niet-migranten in Ghana	1901	24	15	56	6
Potentiële migranten in Ghana	726	15	15	64	7
Egyptenaren					
Niet-migranten in Egypte	5207	50	17	21	12
Potentiële migranten in Egypte	598	19	20	43	18
Marokkanen					
Niet-migranten in Marokko	2423	71	17	8	4
Potentiële migranten in Marokko	488	72	17	8	3
Senegalezen					
Niet-migranten in Senegal	4875	71	22	7	1
Potentiële migranten in Senegal	1725	55	34	10	1
PM: gerealiseerd opleidingsniveau van autochtone personen 15-64 jaar in Nederland ^a		0	18	54	28

(a) Martens (1999, blz. 40)

Bron: NIDI-survey.

6 De AIDS-epidemie vergroot die noodzaak nog eens omdat in sommige landen, zoals Botswana en Zuid-Afrika tegen het jaar 2020 de beroepsbevolking ruim 30 procent kleiner zal zijn vergeleken met de hypothetische situatie dat deze landen AIDS-vrij zouden zijn. Zie Lisk (2002).

dat er over het algemeen de potentiële migranten relatief hoger opgeleid zijn dan de niet-migranten (in Egypte, Ghana en Senegal), maar tegelijkertijd zijn ze gemiddeld genomen lager opgeleid dan bijvoorbeeld de autochtone bevolking in West-Europa. Een dergelijke verhouding maakt dat, afgezien van het profijt voor de immigrant zelf, migratiestromen 'out of Africa' niet bevorderlijk zijn voor zowel het land van herkomst als het land van bestemming. Ghana is bijvoorbeeld een land dat al jaren kampt met de nadelige gevolgen van een 'brain drain' en immigratielanden met een omvangrijke verzorgingsstaat, vooral in West-Europa, zijn slecht berekend op de komst van relatief laag opgeleide migranten (naar de maatstaven van het land van bestemming). Europa verschilt van traditionele immigratielanden als de VS en Canada in die zin dat de arbeidsmarkt in sterke mate gereguleerd is en dat het niveau van sociale bescherming er aanzienlijk hoger ligt.⁷ Een dergelijke constructie heeft tot gevolg dat de vraag naar laaggeschoolde arbeid in Europa aanzienlijk lager ligt dan in bijvoorbeeld de VS (Siebert, 1997). Indien migranten relatief laag geschoold zijn dan ligt het voor de hand dat zij aanzienlijk meer problemen zullen hebben om werk te vinden in Europa dan in de VS.

Toch is enige voorzichtigheid op zijn plaats en is niet iedere migratiestroom even nadelig voor de landen van bestemming. Om enigszins een basis voor vergelijking te hebben is onder aan tabel 3 de (gerealiseerd) opleidingsamenstelling van de Nederlandse autochtone bevolking van 15-64 jaar vermeld. De verschillen in opleidingsgraad tussen de emigratielanden zijn te groot om een algemene uitspraak te doen. Zo blijken Ghanese en Egyptische potentiële emigranten duidelijk hoger opgeleid dan de potentiële emigranten uit de andere twee landen. En de gemiddelde Senegalese potentiële emigrant mag dan hoger opgeleid zijn dan de achterblijver, het blijft een laag opleidingsniveau dat deze met zich meeneemt naar het Westen. Ongeveer 90 procent van de Senegalese respondenten heeft ten hoogste een lagere school opleiding en het verschil tussen migranten en niet-migranten tekent zich vooral af in de mix 'geen scholing' - 'lagere school'. Ten slotte, voor Marokkanen geldt het positieve selectie-effect totaal niet en verschilt de potentiële emigrant nauwelijks van de gemiddeld laag opgeleide bevolking.

Tot slot dient nog ingegaan te worden op de netwerkeffecten van migratie. De intentie om te emigreren neemt over het algemeen toe wanneer men de beschikking heeft over een familienetwerk in het land van bestemming. De aantrekkingskracht schuilt niet zozeer in de familieband, maar veeleer in de informatie en de hulp die zo'n netwerk kan bieden. Het ligt voor de hand dat een bestaand netwerk langdurig invloed uitoefent op richting en intensiteit van migratiestromen (zie Helmenstein en Yegorov, 2000). Afgezien van de hulp en informatie die netwerken bieden kunnen de baten van een netwerk net zo goed omslaan in kosten, wanneer een netwerk de integratie en arbeidsparticipatie in het land van bestemming vertraagt. Daarmee is het effect dat een netwerk

7 Zie Sinn en Werding (2001).

kan hebben *a priori* niet eenduidig. In de praktijk lijkt er voornamelijk een negatieve invloed vanuit te gaan: netwerken vertragen bijvoorbeeld in Nederland de integratie (De Graaff, 2002), houden langdurig migratiestromen in stand en roepen een negatieve selectie van migranten in het leven omdat volgmigranten niet dezelfde positieve karakteristieken vertonen die de 'ondernemende' migranten wel laten zien (Borjas, 1999).

4 Conclusie

Migratie stelt westerse regeringen voor veel problemen en de huidige instelling van regeringen is om immigranten in eerste instantie buiten de deur te houden. Echter, volgens de United Nations (2002b) zullen de migranten uit Azië, Latijns-Amerika en Afrika in toenemende mate het beeld van migratiestromen bepalen de komende vijftig jaar. De vraag die dit artikel in het leven riep was of er krachten denkbaar zijn die deze verwachtingen verzwakken of versterken, in het bijzonder voor Afrika. Hoewel de intensiteit van economische en sociale effecten per land aanzienlijk kunnen verschillen valt er weliswaar een rode draad te ontdekken in de motieven, voorkeuren en prikkels die migranten stimuleren in het nemen van de stap naar het Westen. Dit zijn voornamelijk de krachten (armoede, de economische verlokkingen van de ontwikkelde landen, jonge leeftijdsstructuur en netwerken) die emigratie langdurig 'out of Africa' zullen stimuleren, waarbij de belangrijkste tegenkracht (de gehoopte inhaalslag in Afrikaanse welvaarts-groei) niet op korte termijn enig gewicht in de schaal zal leggen. Alleen 'tragische optimisten' - zoals John Sender ze betitelt (1999) - die nog de zonnige zijde van crises inzien kunnen wellicht nog hoop putten uit de negatieve berichten rond Afrika.

Literatuur

- Borjas, G.J., 1999, *Heaven's Door – Immigration Policy and the American Economy*, Princeton University Press, Princeton
- Burda, M.C., W. Härdle, M. Müller, and A. Werwartz, 1998, Semiparametric Analysis of German East-West Migration Intentions: Facts and Theory. *Journal of Applied Econometrics*, 13: 525-541.
- Coale, A.J., 1987, Demographic Transition, in: J. Eatwell, M. Milgate en P. Newman (red.), *The New Palgrave*, MacMillan, London.
- Dalen, H.P. van, G. Groenewold, en J.J. Schoorl, 2003, Out of Africa: What Drives the Pressure to Emigrate?, working paper NIDI, Den Haag
- Erf, R. van der, en L. Heering, 2002, *Moroccan Migration Dynamics*, IOM Migration Research Series, Geneva.
- Graaff, T. de, 2002, *Migration, ethnic minorities and network externalities*, Tinbergen Institute Research Series, no. 278, Amsterdam
- Hatton, T.J., en J.G. Williamson, 2003, Demographic and Economic Pressure on Emigration Out of Africa, *Scandinavian Journal of Economics*, te verschijnen.
- Hatton, T.J., en J.G. Williamson, 2002, What fundamentals drive world migration?, *NBER working paper*, no. 9159, Cambridge MA.
- Helmenstein, C., en Y. Yegorov, 2000, The Dynamics of Migration in the Presence of Chains, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 24: 307-323.
- Hillman, A.L., en A. Weiss, 1999, Beyond International Factor Movements: Cultural Preferences, Endogenous Policies and the Migration of People: An Overview, in: R. Faini, J.de Melo, and K.F. Zimmermann (eds.), *Migration, The Controversies and the Evidence*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 76-91.
- Kaa, D.J. van de, 1987, Europe's Second Demographic Transition, *Population Bulletin*, 42: 3-56.
- Lisk, F., 2002, Labour market and employment implications of HIV/AIDS, *ILO working paper*, Geneva.
- Maddison, A., 2001, *The World Economy – A Millennial Perspective*, OECD, Parijs.
- Martens, E.P., 1999, *Minderheden in beeld*, ISEO, Rotterdam.
- Schoorl, J.J., L. Heering, I. Esveldt, G. Groenewold, R. van der Erf, A. Bosch, H. de Valk en B. de Bruijn, 2000, *Push and Pull Factors of International Migration – A Comparative Report*, Eurostat, Luxembourg
- Sender, J., 1999, Africa's economic performance: Limitations of the current consensus, *Journal of Economic Perspectives*, 13: 89-114
- Siebert, H., 1997, Labor Market Rigidities: At the Root of the Unemployment in Europe, *Journal of Economic Perspectives*, 11: 37-55.
- Sinn, H.W., en M. Werding, 2001, Immigration Following EU Eastern Enlargement, *CESifo Forum*, Summer 2001, 40-47.
- United Nations, 2002a, *International Migration Report 2000*, New York.
- United Nations, 2002b, *World Population Prospects*, New York.

